

Η φωτεινή επιστροφή ενός Τριστάνου

Παρατηρήσεις στην ποίηση και την ποιητική του Αλέξανδρου Ίσαρη

Αλέξανδρος Ίσαρης, *Εγώ ένας ξένος*. Ποιήματα 1967-2011, Κίχλη 2013

Το καταθέτω εξ αρχής: ο Αλέξανδρος Ίσαρης είναι ένας καθολικός δημιουργός, ένας *poeta universalis*, που θυμίζει έντονα τους καλλιτέχνες της Αναγέννησης. Στο έργο του συντελείται μια πολυκαλλιτεχνική έκρηξη: η Αναγέννηση, το μπαρόκ, το ροκοκό, ο εξπρεσιονισμός, ο υπερρεαλισμός, ο εκλεκτικισμός, η ζωγραφική, η ποίηση, η μουσική συμφύρονται μέσα στις δημιουργίες του και γεννούν ένα αλλόκοτο αλλά λαμπερό κράμα. Προσωπικότητα πολύπλευρη, με ευρεία γενικά παιδεία και διαρκή παρουσία στα πνευματικά και καλλιτεχνικά τεκταινόμενα, έχει αφήσει τη σφραγίδα του σε πάμπολλα έργα, χωρίς εκπτώσεις και συμβιβασμούς. Υπηρετεί την Τέχνη με διάφορα εκφραστικά μέσα, κυρίως όμως δια των χρωμάτων και των λέξεων.

Ο Ίσαρης δεν είναι ένας καλλιτέχνης που δημιουργεί στο περιθώριο της ζωής. Η ζωή του ολόκληρη κινείται τόσο φυσικά μέσα στην τέχνη, ώστε ταυτίζεται μαζί της. Η απόφασή του να προχωρήσει στη συγκεντρωτική έκδοση των ποιημάτων του, στην οποία αποκρυσταλλώνεται η καλλιτεχνική και αισθητική οπτική του, μας δίνει την ευκαιρία να αποτιμήσουμε συνολικά το έργο του, σε μια διαδρομή μισού σχεδόν αιώνα. Ο καλαίσθητος τόμος *Εγώ ένας ξένος*. Ποιήματα 1967-2011, από τις εκδόσεις Κίχλη, περιλαμβάνει τις τέσσερις ήδη δημοσιευμένες συλλογές του (*Όμιλος Φίλων Θαλάσσης - Ο Ισορροπιστής*, 1976, *Οι παρενέργειες της σιωπής*, 1984, *Οι Τριστάνοι*, 1992, *Θα επιστρέψω φωτεινός*, 2000), αλλά και δύο συλλογές που εκδίδονται για πρώτη φορά: *Οι ελεγείες της απουσίας* και *Ένα ποίημα για τον Πάτροκλο*. Ο τίτλος *Εγώ ένας ξένος* δείχνει νομίζω τη δυσκολία ή και αδυναμία του Ίσαρη να αισθανθεί οικείος στο περιβάλλον που έχει διαμορφωθεί στη χώρα μας, τόσο από τη λογοτεχνική όσο και την κοινωνική πραγματικότητα.

Αποτολμώ, ώστε να αποτελέσει αφορμή συζήτησης από την κριτική, τη διάκριση της ποιητικής παραγωγής του Ίσαρη σε δύο περιόδους. Στην πρώτη εντάσσονται οι τρεις πρώτες συλλογές και είναι η περίοδος της αναζήτησης. Έτσι λοιπόν, από την έντονη εικονοποιία της φρίκης, όπου ο ποιητής εξωτερικεύει συναισθήματα τρόμου και ανασφάλειας, που πηγάζουν και από την εποχή της χούντας στη διάρκεια της οποίας γράφτηκαν τα ποιήματα του *Όμιλου Φίλων Θαλάσσης*, περνάει στις *Παρενέργειες της σιωπής*, όπου η αγχωτική αίσθηση ισορροπείται από τη μυθοποιητική δύναμη της φαντασίας, για να καταλήξει στους *Τριστάνους*, όπου επικρατεί η θλίψη που τρέφεται από τη

μοναξιά, τις απογοητεύσεις και τις ματαιώσεις. Στη δεύτερη περίοδο εντάσσονται οι τρεις τελευταίες συλλογές και είναι η περίοδος της ωριμότητας και της εμπάθθυσης. Οι τρεις αυτές συλλογές συνιστούν μια τριλογία του Πένθους, το οποίο γεννούν η αγωνία, η απουσία και η απώλεια. Από την υπαρξιακή επομένως αγωνία της συλλογής *Θα επιστρέψω φωτεινός*, περνάει στις ελεγείες της απουσίας της ομώνυμης συλλογής, για να καταλήξει στο *Ένα ποίημα για τον Πάτροκλο*. Το τελευταίο είναι ένα συνθετικό και πολυφωνικό ποίημα, στο οποίο ο Ίσαρης, ίσως για να καταδείξει την ενότητα του πόνου στις διάφορες μορφές έκφρασης στην πορεία του χρόνου, έχει εντάξει στίχους από δημοτικά τραγούδια, καθώς και αποσπάσματα από την *Ιλιάδα* αλλά και τον Καβάφη, μ' έναν αριστοτεχνικό τρόπο, που καθιστά το ποίημα συγκλονιστικό. Και στις τρεις συλλογές κυριαρχεί η απόγνωση, που ωστόσο δεν είναι παρά το όχημα προς μια βαθύτερη αυτογνωσία.

Κεντρικό θέμα σε ολόκληρη την ποιητική κατάθεση του Ίσαρη είναι το δίπολο *ζωή - θάνατος* και οι μεταμορφώσεις ή τα προσωπεία με τα οποία εμφανίζονται οι δύο πόλοι· ο τρόπος με τον οποίο ο ένας τρέφει τον άλλον, καθώς ο θάνατος και η ζωή βρίσκονται σε άρρηκτη ενότητα. Τα άλλα παράπλευρα μοτίβα ή υπομοτίβα αποτελούν εκφάνσεις του κεντρικού· φωτίζουν ή φωτίζονται απ' αυτό.

Ο θάνατος, όπως αναδύεται μέσα από την ποίηση του Ίσαρη, είναι μια προέκταση της ζωής, ένα κομμάτι της, κατά κάποιον τρόπο μια διαστρέβλωσή της, κάτι σαν σκοτεινή αρρώστια («Ο θάνατος.../ Στα μέλη μου απλώνεται σαν μελανιά»)¹. Δεν ενδιαφέρει τόσο σαν τέλος του βιολογικού κύκλου, αλλά σαν στοχασμός πάνω σε ανερμήνευτα ζητήματα· σε θέματα που η βιωματικότητα δεν αποτελεί προϊόν των πραγμάτων αλλά των διαισθημάτων. Πρόκειται για στοχασμό που προκύπτει μέσα από την ωριμότητα, την ισορροπία και τις αναδρομές των *εύκρατων μηνών* και των *δύσκολων χρόνων*. Ο θάνατος δεν αμφισβητείται, είναι ο απόλυτος κυρίαρχος· το αναπόφευκτο δεν ακυρώνεται, παρατείνεται όμως ο χρόνος του σπασμού ή αναβάλλεται κι απομακρύνεται, ώστε να χωρέσει όσο το δυνατόν περισσότερη ζωή:

*Ναι, θα επιστρέψω στο σκοτάδι όπως κι εσύ.
Όμως ως τότε θέλω να γευτώ τα χρώματα
Που βγαίνουν από τ' άνθη
Όταν το σώμα σφίγγεται για να μη σπάσει.
Θέλω ν' ανοίξω τα φυλλάματα*

1 Εγώ ένας ξένος. Ποιήματα 1967-2011, Κίχλη 2013 (Θα επιστρέψω φωτεινός - «Μετά τη δύση», σελ. 139).

Και να ριχτώ στη θάλασσα του στήθους σου
Γλείφοντας και ρουφώντας.
[...]²

Είναι αδιάφορο αν υπάρχει ο θάνατος. Υπάρχει όμως η ζωή, που δεν ορίζεται μόνο από την καταφατικότητα των πράξεων και των αισθήσεων, αλλά και από την αποφατικότητα των απειλών και των υπονομεύσεών της. Ακριβώς σ' αυτό το σημείο, «Όταν θα δύουν οι αισθήσεις/ Και θα ξυπνά το αίσθημα»³, είναι που κινείται η ποιητική γραφή του Ίσαρη. Θα έλεγε κανείς ότι ο ποιητής βαδίζει στην πράσινη γραμμή μεταξύ ζωής και θανάτου, τη στιγμή που η ζωή τρέχει με αυξημένη ταχύτητα προς τον θάνατο και αντιστρόφως· περπατά σε τεντωμένο σκοινί και στοχάζεται, έχοντας ξεπεράσει πλέον την αγωνία της πτώσης ή της πλευράς στην οποία θα πέσει.

Ο Ίσαρης είναι βέβαια καταφατικός της ζωής ποιητής. Ο έρωτας και η αγάπη τροφοδοτούν την ουσία της ύπαρξης (*ambo ergo sum*), τα σώματα, το αίμα, ό,τι ρέει. Και ο θάνατος είναι η απουσία αυτών. Ανάμεσά τους διεξάγεται μια αδιάκοπη πάλη. Και ποιος είναι ο νικητής; Η ζωή, που διαρκώς βρίσκει τρόπους να αναπαράγεται, να ανανεώνεται, να αναγεννιέται, ή ο θάνατος που τρώει, τρώει και ποτέ δεν καταφέρνει να καταβροχθίσει τη ρίζα της ζωής, τρώει τα κλαδιά του δέντρου της αλλά η φύτρα παραμένει; Ποιος θα κερδίσει τελικά, ο Ίσαρης ως βιολογική οντότητα, που σίγουρα κάποτε θ' αφανιστεί, ή ο Ίσαρης ως πνευματική οντότητα, που είναι δυνατόν με το έργο του να αντισταθεί στον αφανισμό του;

Αυτή η προβληματική κυριαρχεί σε ολόκληρο το έργο του. Τόσο όμως ο θάνατος όσο και η ζωή μεταμορφώνονται διαρκώς.

Ο θάνατος, λοιπόν, παρουσιάζεται ως φόβος, τρόμος και αγωνία:

Οι μέρες που θα 'ρθουν
Θα 'ναι ακίνητες
Σαν παράλυτες
Μέσα σ' ένα καρτσάκι
Θα 'χουν κέρνα χέρια
Μάτια από πλαστικό·

2 Ο.π. («Μέσα στο χρώμα καληνύχτα», σελ. 153).

3 Ο.π. («Πρέπει να βρω μια γλώσσα», σελ. 177).

*Μια καρδιά να χτυπάει
Με τονωτικά.⁴*

Προβάλλεται ως μοναξιά, ως λησμονιά και θλίψη, ως φθορά και κυρίως ως η απουσία της αγάπης: «Χωρίς αγάπη πετρώνει η ψυχή/ Σαν να χιονίζει αδιάκοπα μέσα στο καλοκαίρι.»⁵

Από την άλλη, η ζωή μέσα από τις μεταμορφώσεις της απαυγάζει δια της μνήμης και των έγχορδων ονείρων, που αναβλύζουν σαν σπέρμα, τα γεγονότα μετατρέπονται σε αναμνήσεις, δεν απόλλονται, αναπλάθονται, *ότι παλιώνει γίνεται καρπός*: θριαμβεύει δια της αγάπης της *χλωρής* και του έρωτα, που εξαγνίζουν και καθαγιάζουν· αιωνιοποιείται δια της Δημιουργίας, που πηγάζει από το σκοτεινό πηγάδι του αίματος.

Η συναίρεση γεγονότων και αισθημάτων, ο συμφυρμός στοχασμών και απολογισμών οπλίζουν το ποιητικό υποκείμενο, την περσόνα του Ίσαρη, μ' ένα μαγικό κλειδί, που του δίνει τη δυνατότητα να μπει στον μαγικό κύκλο: ο θάνατος δεν μπορεί να είναι παρά η Μητέρα Μήτρα· στην οποία ο ποιητής επιστρέφει. Μ' ένα μεγάλο προνόμιο όμως: *φωτεινός*: γιατί βουτήχτηκε ακέραιος μέσα στην κολυμβήθρα του φωτός:

*Μα είμαι σίγουρος πως κάποτε
Μέσα από του χωραφιού την πρωινή δροσιά
Μέσα από τη λίμνη την ακύμαντη θα βγω
Και θα επιστρέψω φωτεινός.⁶*

Επομένως, ο Ίσαρης αντιμετωπίζει τον θάνατο όχι ως κατάληξη, αλλά ως επιστροφή. Και επιπλέον ως πραγματικότητα τεχνουργικής αξιοποίησης, καταθέτοντας ένα σπουδαίο μέρος στο ταμείο της Δημιουργίας.

Η ποίηση του Ίσαρη είναι βιωματική. Ο ποιητής φαίνεται να έχει ρουφήξει το μεδούλι της ζωής, έχει γευτεί και την ηδονή και την οδύνη, και τον ενθουσιασμό και τον σπαραγμό. Έχει αναρριχηθεί σε φωτεινά υψίπεδα, αλλά έχει κατέβει και στα σκοτεινά πηγάδια. Γι' αυτό και η ποίησή του χαρακτηρίζεται από έντονη σωματικότητα. Ο Ίσαρης είναι αναμφισβήτητα σωματικός δημιουργός. Το δέρμα, οι φλέβες, το αίμα, τα εντόσθια, τα οστά, οι εκκρίσεις, *ότι έχει γενικά σχέση με το σώμα*, βρίσκονται παντού στα γραπτά του, όπως και στη ζωγραφική του. Θα έλεγε κανείς ότι έχει σπουδάσει το σώμα, το έχει μελετήσει και

4 Ό.π. (Όμιλος Φίλων θαλάσσης - «Κλινική ησυχία», σελ. 11).

5 Ό.π. (Θα επιστρέψω φωτεινός - «Ήσυχη θάλασσα και αίσιο ταξίδι», σελ. 174).

6 Ό.π. («Θα επιστρέψω φωτεινός», σελ. 180).

στην ακμή και στη φθορά του, έχει συμφιλιωθεί μαζί του, ώστε το χρησιμοποιεί ως μέσο εμπάθυνσης και ολοκλήρωσης, αλλά και ως εφιαλτήριο δημιουργίας. Έτσι, στη γραφή του, άλλοτε διακριτικά και άλλοτε έντονα, αναδεικνύεται ένας αισθησιασμός και μια ερωτική σχέση με τα πράγματα.

Ανάμεσα στη ζωγραφική και την ποίηση του Ίσαρη υπάρχει στενότερη σχέση. Πολλά από τα ποιήματά του προβάλλουν σαν ζωγραφικοί πίνακες, άλλοτε εξπρεσιονιστικοί και άλλοτε υπερρεαλιστικοί. Η ιδιότητα του ζωγράφου και του ποιητή ενίοτε συγχέονται. Η ζωγραφική της ποίησής του αναζητά την ποίηση της ζωγραφικής του, οι λέξεις τα χρώματα, η φωνή το βλέμμα, και τανάπαλιν, με εντελώς ιδιάζοντα αποτελέσματα. Ο συνταγματικός άξονας δημιουργεί χρωματικές κλίμακες, οι λέξεις οδηγούν συχνά σε ζωγραφικές εκφράσεις, στα τοπία των τρυφερών ή βίαιων παθών, στην εικονοποιία του φόβου, στους πίνακες της κολάσεως, στα τοπία του θανάτου:

Με ξύπνησαν για να με παν
Στον Όμιλο κι εγώ ρωτούσα.
Οι αδερφές με έγδυσαν και γελούσαν
Και μ' έπλυναν και με στέγνωσαν
Και μετά είδα το μηχάνημα που έκοβε
Κεφάλια και μαλλιά και δόντια
Κι εγώ ρωτούσα· με στερέωσαν
Με βίδες πολλές, άναψαν τους προβολείς
Έφεραν τους φωτογράφους.

Είδα τους υπαλλήλους που έσερναν καρότσια·
Το ένα με κεφάλια το άλλο με αυτιά το άλλο
Με δάχτυλα, όλα ξεχωριστά και ταξινομημένα
Κι εγώ ρωτούσα.

Φίλησα το σήμα
Είπα τον όρκο
Και την προσευχή.

Μετά μ' άφησαν να περιμένω
Τη σειρά μου
Κάτω από μια τεχνητή
Βροχή.⁷

7 Ό.π. (Όμιλος Φίλων θαλάσσης - «Όμιλος Φίλων θαλάσσης», σελ. 29).

Παρά τη δραματικότητα και την ένταση που διακρίνεται πολλές φορές στα ποιήματα του Ίσαρη, στο βάθος καίει το καντήλι του λυρισμού, ένα άρωμα λυρικής κουλτούρας κυλάει σαν αίμα μέσα στις φλέβες των στίχων του. Και παρά τη στυλιπνότητα των σημαινόντων, που συμπορεύεται με την καθαρότητα των σημαινομένων, ο Ίσαρης είναι μεταφυσικός ποιητής. Η ποίησή του, άλλοτε υπογείως και άλλοτε εμφανώς, διαπνέεται από βαθύ αίσθημα θρησκευτικότητας. Πρόσωπα από τη Βίβλο, ονόματα αγίων, επικλήσεις στον Θεό σημαίνουν το ενδιαφέρον του Ίσαρη, μεταφυσικό τω τρόπω, για οτιδήποτε σχετίζεται με πράγματα πέραν της λογικής. Όχι βέβαια με την έννοια της θρησκοληπτικής διάστασης, αλλά της μέθεξης με το θείο, που συντελείται μέσα από τον έρωτα, την αγωνία του θανάτου και την τέχνη. Δι' αυτής της οπτικής εξηγείται στο έργο του και η αξιοποίηση των μύθων, τόσο των ελληνικών όσο και άλλων λαών. Ενίοτε μάλιστα η επινοήση νέων μυθολογικών ονομάτων δίνει την εντύπωση ότι ο Ίσαρης στοχεύει στη δημιουργία μιας προσωπικής μυθολογίας, καθιστώντας τους μύθους αναγκαία τροφή για να μπορέσει να ζήσει ο άνθρωπος.

Οι ποιητικές καταβολές του Ίσαρη, αν εξαιρέσουμε τον Καβάφη, μια αίσθηση του οποίου παρατηρείται πότε πότε στη γραφή του, δύσκολα ανιχνεύονται στην ελληνική λογοτεχνική πραγματικότητα. Ο Ίσαρης διαθέτει υψηλή ευρωπαϊκή κουλτούρα, έχοντας εντυπώσει στο έργο αρκετών κεντροευρωπαϊών κυρίως συγγραφέων, τους οποίους και έχει μεταφράσει στη γλώσσα μας. Ο Rainer Maria Rilke, ο Robert Musil, ο Max Frisch, ο Thomas Mann, αλλά και ένας σκηνοθέτης, ο Andrei Tarkovsky, κυρίως αυτός, σύμφωνα με ομολογία του ποιητή σε τελευταία συνέντευξή του στον γράφοντα⁸, είναι εκείνοι που έχουν αφήσει ανεξίτηλα ίχνη στον ψυχισμό του, καθορίζοντας τον τρόπο που αντιμετωπίζει τον κόσμο, συνεπώς και τον τρόπο που γράφει. Να προσθέσω επίσης ότι στη δεύτερη ενότητα της συλλογής *Θα επιστρέψω φωτεινός*, με τον τίτλο: Προσωπογραφίες, παρουσιάζονται εν είδει ποιητικών βιογραφιών ποιήματα τιμής σε δημιουργούς που τον γαλούχησαν και συνέβαλαν στη διαμόρφωση του ύφους του, αφήνοντας έντονη τη σφραγίδα τους στη ζωή και το έργο του.

Πολιτογραφημένος γραμματολογικά στη γενιά του '70, ο Ίσαρης διαφοροποιήθηκε εξαρχής και με σαφήνεια από τους ομοτέχνους του. Το έργο του, κινούμενο στη σφαίρα της υπαρξιακής αγωνίας, είναι περισσότερο οντολογικό και μεταφυσικό και λιγότερο κοινωνικό. Η μουσική, η εμμονή στη μουσική, η υποδώρα και ερωτική παρουσία της, διατρέχει διαρκώς την ποίησή του, άλλοτε υποκρούουσα και άλλοτε ρητή. Η γραφή του, με ύφος απογυμνωμένο και γλώσσα αφαιρετική, στηρίζεται συνήθως στην υποβολή μέσω των εικόνων, του ονει-

8 Αλέξανδρος Ίσαρης - Συνέντευξη στον Στάθη Κουτσούνη (*Diastixo*, 23 Φεβρουαρίου 2014).

ρου και των χρωματικών αποχρώσεων. Η σπουδαιότητά του βρίσκεται ακριβώς σε τούτο: ότι άρθρωσε στην ποίηση, εξ ιδιοσυγκρασίας ίσως αλλά και λόγω παιδείας, μια ιδιαίτερη φωνή, εντελώς ξεχωριστή και απολύτως διακριτή στην ιστορία της νεοελληνικής ποίησης.

[Εκφωνήθηκε στις 13 Μαρτίου 2014 στο βιβλιοπωλείο Ιανός, σε εκδήλωση για την παρουσίαση του βιβλίου *Εγώ ένας ξένος. Ποιήματα 1967-2011* του Αλέξανδρου Ίσαρη (Ομιλητές: Δημήτρης Δασκαλόπουλος, Στάθης Κουτσούνης, Βαγγέλης Χατζηβασιλείου), & δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Φρέαρ*, τεύχ. 10, Ιανουάριος 2015]